

ними одиницями. Особливість формування квазілексичних одиниць у науково-фантастичному дискурсі полягає у тому, що, з одного боку, використовуються словотворчі моделі, подібні термінологічним, з іншого боку, наукова фантастика утворює власні моделі. До основних типів формування спеціальної квазілексики відносяться морфологічний (утворення префіксальним, суфіксальним та префіксально-суфіксальним засобом), що є найпродуктивнішим типом утворення квазілексики; синтаксичний (утворення словосполучень); фонетичний (утворення лексем, що складаються з незареєстрованих у мові сполучень фонем); а також поєднання фонетичного та морфологічного типу утворення спеціальної квазілексики (вигадані автором основи сполучаються з реальними афіксами).

Література

1. Жубуева Ф. Семантические изменения литературных слов в процессе их терминологизации. // Актуал. вопр. рус. лексикологии. — Алма-Ата: 1986. — С. 67-71.
2. Катиш Т. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01.- К., 2005. — 19 с.
3. Ковалик Ю. Фантастическая реальность: опыт лингвистич. подхода // Тез. докладов на Всесоюз. науч. конференции-семинара, посвящ. тв-ву И. Ефремова и пробл. науч. фантастики. — Николаев, 1988. — С. 121-123.
4. Новикова Н.В. Новообразование в современной научной фантастике: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. 10.02.04. — М. 1988. — 21 с.
5. Clarke A. The songs of distant Earth. — London: Voyager, 2001. — 242 p.
6. Dietz W. Steelheart. New York: Ace Books, 1998. — 324 p.
7. Gibson W. Neuromancer. — <http://lib.ru/GIBSON/gibso01.txt>
8. Idle E. The Road to Mars. — London: Bantam, 1999. — 309 p.
9. Jones T. Starship Titanic. — New York: Ballantine Books, 1998. — 246 p.
10. Thies M. Incursion. In: Bolos: Old Guard.- New York: Baen, 2001. — 135 p.
11. York S. and Smith W. The sky is falling. — New York: Baen, 2001. — P. 165-290.

Статья поступила в редакцию 13.03.2006 г.

□

УДК 811.111'367.625'37

Н. Г. Головацька

КОНЦЕПТОСФЕРА СЕНСОРНИХ ДІЕСЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Взаємодія таких філософських сутностей, як мова, свідомість, мислення і чуттєве сприйняття, цікавлять учених з античних часів, але значне висвітлення вони знаходять в рамках когнітивної парадигми. Картина світу виникає в свідомості індивідуума в процесі чуттєвого сприйняття навколишнього світу, формується думкою і виражається мовою, що складає пізнавальну діяльність людини. Чуттєве сприйняття є однією із основних складових когнітивної системи. І.П.Сусов відмічає, що основним призначенням когнітивної системи є "забезпечення процесів сприйняття інформації ззовні, її переробки, збереження, і передачі іншим індивідам" [1, с. 29].

Метою нашої роботи є виокремлення когнітивного аспекту сенсорних дієслів *see, hear, smell, touch, taste* та окреслення їх когнітивної мікросистеми в межах семантичної когнітивної лінгвістики. Для досягнення мети були використані концептуальний та порівняльний аналіз.

Так як сенсорні дієслова вважаються двовалентними, то в ситуації сприйняття, як правило, виділяється реципієнт або експерієнсер, а також стимул або джерело дії (зорового, слухового і т. д.) на реципієнта. Останній може бути представлений одним словом: (1) *She was smelling flowers, which smelt early spring and fresh*

showers; вторинною предикативною конструкцією: (2) He often listened to Helen playing guitar. Music took him away to days relief and wisdom; або that-комплементайзером: (3) He saw that she was afraid of something.

СД дозволяють абстрактні інтерпретації значення у реченні. Таке семантичне розширення до значення абстрактного в когнітивній концептосфері дотримується певної ієрархії модальності значення.

Таблиця 1

Розширені значення основного пасивного сприйняття

Сенсорні дієслова	Когнітивне значення СД	"Соціальне" значення СД
see	know, understand	meet
hear	know, understand	meet, obey
touch	experience, think	know-a-person
smell	suspect (detect a secret)	-
taste	experience	-

У своєму типологічному дослідженні дієслів чуттєвого сприйняття Вайберг [10, с.147] спостерігав наступні пізнавальні і соціальні значення, які беруть на себе СД: 1) як когнітивне значення він ідентифікував концепти 'know, understand', 'experience, think', і 'suspect'; 2) концепти 'meet', 'obey' і 'know-a-person' назвав як "соціальні" значення СД (див. Табл.1.).

Існує дискусія щодо первинності семантичного розширення *see* і *hear* в когнітивній ієрархії СД. Так Вілкінс [11, с. 107], Гуфман [4, с. 52], Андерсон [2, с. 283] стверджують, що СД *hear* є когнітивно – полісемічним, інші навпаки (Ромер [7, с.63]). Первинність СД "hear" підкріплюється дослідженнями, які лексикалізують наступну ієрархію [2, с. 305]: слух > не візуальна чутливість > візуальність. Ця ієрархія показує, чи інформація була отримана візуально, не візуально чутливістю або сприйняттям на слух. Дотик, смакові або нюхові джерела інформації відносяться до категорії не візуальної чутливості. З такої точки зору СД *see* та *hear* знаходяться в конкуренції щодо первинності у когнітивному розширенні. Головний розподіл в межах ієрархії модальності значення відбувся між візуальністю, слухом і дотиком (vision, hearing and touch), з одного боку, та запахом і смаком (smell and taste) з іншого. Тому відмінності у поведінці кожного окремого СД зумовлюють його порядок у ієрархії. Отже, в англійській мові часові комплементи СД *see*, *hear* і *feel*, які знаходяться на вищому паблі ієрархії, можуть зустрічатися без комплементайзера *that* (4):

- (4). a. *They saw/heard/felt (that) a man would run to the bus stop.*
b. *They saw/heard/felt (that) the dinner was already cooked.*
- (5). a. *They smelled *(that) the dinner was already cooked.*
b. *They tasted *(that) the cake was sweet.*
c. *John touched *(that)the dry dust of antiquity in the bookcase and was astonished.*

Приклад (4) підтверджує, що пасивні СД *see*, *hear*, *feel* можуть приймати комплементи з когнітивним контекстом, в той час як СД *smell*, *taste* не можуть (6). *They smelled/tasted *(that) a man would run to the bus stop.*

У прикладі (4) розглядається семантична поведінка дієслова *feel*. Проте, якщо ми у цьому реченні підставимо СД *touch* замість *feel*, то побачимо, що воно, як і *smell*, *taste*, не може приймати на себе комплементи з пізнавальним контекстом, пор.: (7) *They touched *(that) a man would run to the bus stop.*

Як *smell* і *taste*, так і *touch* можуть приймати часові комплементи, але значення комплементу повинно відноситися до чогось конкретно чуттєво – сприйнятно-

го як в прикладі (5). Проте, згідно з спостереженнями, представленими в Табл.1, "smell", "taste" і "touch" в англійській мові може вживатися в когнітивному значенні, приймаючи на себе абстрактний іменниковий комплемент:

- (8) a. *He smelled a great danger in the air.*
 b. *He tasted bitterness of his defeat.*
 c. *The thorn touched her heart, and a fierce pang of pain shot through her.*

Сенсорне дієслово *see* в англійській мові відрізняється від інших СД тим, що воно більше підлягає когнітивним розширенням, ніж інші сенсорні модальності. Наприклад, у прикладі (9a) *look* виступає у значенні 'consider', в прикладі (9b) *see* має значення 'comprehend', в (9c) воно означає 'escort' і в (9d) – 'make certain'.

- (9) a. *Let's look at the state facts.*
 b. *I see your point of view.*
 c. *See the lady Templeton home.*
 d. *See that this work is completed soon.*

Стосовно верхнього щабля ієрархії, тобто *see > hear > touch*, зменшення впевненості щодо переданої інформації за допомогою *that*-комплементаризера спостерігається у англійській, шведській [10, с. 154] і польській мовах [5, с. 39]). Паралельно ієрархічному упорядкуванню в лексикалізації СД і розширенню їх когнітивного семантичного значення, ієрархія модальності значення також відображає зменшення достовірності СД, значення яких розширилося в когнітивну сферу від зору через слух до дотику. У прикладі (10) продемонстровано, що в той час як "see" є імплікативним (10a), *hear* і *feel* не є такими. Різниця між *hear* та *feel* полягає у тому, що достовірність інформації в (10b) залежить від джерела інформації, тобто вона могла би бути правдивою або неправдивою, в той час як речення в (10c) є сумнівним.

- (10) a. *I saw that Tom hated cats.* (Достовірно).
 b. *I heard that Mary smoked grass.* (Достовірність залежить від джерела інформації).
 c. *I feel that she has burned the cake.* (Сумнівно.)

На противагу СД, які беруть на себе *that*-комплементи в когнітивній концептосфері, СД з *-ing*- підрядними реченнями як комплементи виражають високу ступінь достовірності незалежно від типу СД:

- (11) a. *I see him running down the hall.* → *He's running down the hall.*
 b. *I hear her taking a shower.* → *She's taking a shower.*
 c. *I feel something crawling up my leg.* → *Something is crawling up my leg.*

Отже, можна сказати, що дієслово вище в ієрархії виражає когнітивне значення, яке несе більш вищий ступінь достовірності, ніж дієслово нижче в ієрархії. Це спостереження можна, з однієї сторони, пояснити тим, що чуттєве сприйняття навколишнього світу відбувається в основному за допомогою трьох, які знаходяться на вищих щаблях ієрархії, відчуттів зору, слуху і частково дотику. З другого боку, існує нейро-анатомічне пояснення для розподілу між чуттєвим сприйняттям зором, слухом і дотиком, з однієї сторони, та нюхом і смаком з іншої [3, с. 361]. У випадку сприйняття нюхом і смаком сенсорні дані отримуються і проектується в лімбічній області, в той час як інформація, що одержується з допомогою зору, нюху і дотику спочатку проектується в області неокортекса, де розташовуються більшість з інтелектуальних здібностей людини. Візуальні і слухові області в корі знаходяться найближче до області мови. Ліва сторона людського мозку також спеціалізується для контролю рук. "Можливо, півкуля, яка вже, містила обчислювальні мікросхеми необхідні для контролю тонкого, добре обдуманого, послідовного маніпулювання об'єктів була найприроднішим місцем, в якому можна помістити мову, яка також вимагає послідовного контролю" [6, с. 216].

З виключно фізіологічної точки зору, чуттєве сприйняття зором і слухом відрізняється від решти трьох чуттєвих модальностей трьома чинниками: 1) вони можуть охопити набагато більшу дистанцію, ніж дотик, запах і смак [6, с. 214]; 2) як зір, так і слух мають здатність зосереджуватися на стимулах, наприклад рухом голови чи очей; 3) зір і слух можуть проаналізувати стимул детальніше. Близько 60% всієї інформації, яку наш мозок одержує від навколишнього середовища, сприймається з допомогою очей [8, с. 31]. Це допомагає пояснити, чому СД *see* знаходиться у верху ієрархії дієслів чуттєвого сприйняття. Це спостереження також підтверджує той факт, що СД сприйняття зором є першими в ієрархії семантичного розширення в область когнітивної концептосфери.

Е. Світсер ідентифікувала дві основні області для когнітивного семантичного розширення СД: знання або інтелект і ментальний образ [9, с. 72]. Останній, за її словами, є результат зв'язку між сприйняттям зором і знаннями, тобто здатністю людини фокусувати свою увагу розумово і візуально, контролюючи стимул розумом і очима. В англійській мові це виражено дієслівними формами як *look down on*, *look up to*, *look after* і т. п. Іншу головну область когнітивного розширення до концепту знання або інтелекту Е. Світсер співвідносить з тим фактом, що сприйняття зором — є первинним джерелом об'єктивних даних про навколишній світ. Це підтверджується зменшенням достовірності у вище згаданій ієрархії, де дієслова сприйняття зором виражають самий високий ступінь достовірності. Тільки сприйняття зором можна фізично зосередити на об'єкті сприйняття, наприклад повернувшись або дивлячись в одному чи іншому напрямі. Сприйняття слухом є переважно ментальною активністю. Відстань, яку ці дві чуттєві модальності здатні охопити, пов'язана з об'єктивністю й інтелектом, на протилежність близькості, яка потрібна особливо для чуттєвих модальностей дотику і смаку і часто прирівнюється до суб'єктивності, інтимності або емоцій [9, с. 69]. Це спостереження також підтверджує ієрархічну тенденцію СД семантично розширюватися з точки зору когнітивного аспекту.

Отже, в когнітивному аспекті семантичного розширення СД можна виділити різні види ситуацій чуттєвого сприйняття залежно від того, які дієслова сприйняття беруть участь у відповідній ситуації, тобто ситуації аудитивного, візуального, дегустивного, хептичного і ольфакторного сприйняття. Ситуація аудитивного та візуального сприйняття є одними з тих, що достатньо часто актуалізуються в мові. Крім реципієнта і джерела інформації, в ситуаціях аудитивного та візуального сприйняття виділяється також компонент, що позначає засоби передачі звукової дії, і може бути представлений в тексті експліцитно або імпліцитно. Семантичне розширення СД *see*, *hear*, *smell*, *touch*, *taste* в область когнітивної концептосфери підкоряється певним законам, які діють в рамках ієрархії когнітивної області, тобто дієслово, яке знаходиться вище в ієрархії, виражає когнітивне значення з більш вищим ступенем достовірності, ніж дієслово нижче в ієрархії. СД *see*, *hear*, *feel* приймають на себе *that*-комплементайзер в когнітивній концептосфері та *-ing*-підрядні речення на відміну від СД *smell*, *touch*, *taste*, які приймають на себе лише *-ing*-підрядні речення, які як комплементи виражають високу ступінь достовірності незалежно від типу СД.

Література

1. Сусов И.П. Когнитивные процессы и язык // Введение в теоретическое языкознание / Модуль 1. Язык как объект языкознания. — 2002. — С.27-35.
2. Anderson, L.B. Evidentials, paths of change, and mental maps: typologically regular asymmetries // W. Chafe & J. Nichols (eds.), *Evidentiality: the linguistic coding of epistemology*. — Norwood: Ablex Publishing Corp, 1986. — P. 273-312.
3. Caplan, D. A Note on the Abstract Reading of Verbs of Perception. // *Cognition*. — 2(3). — 1973. — P. 277-369

4. Huffman, F.E. *Modern Spoken Cambodian* // New Haven and London: Yale University Press, 1970 – 178 p.
5. Kryk, B. How factive are SEE, HEAR and FEEL and their Polish counterparts. // J. Fisiak (ed.), *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, vol. 9. – Poznan and Arlington, Va.: Center for Applied Linguistics, 1979. – P.37-43
6. Pinker, S. *The Language Instinct* // New York: William Morrow and Company, Inc., 1994. – 343 p.
7. Rohmer, U. Bedeutungs extension und Komplementtypen bei Perzeptionsverben. // ms. Tübingen. – 1996. – P. 57-85.
8. Stieve, H. & I. Wicke Wie unsere Augen sehen. // A. Maelicke (ed.), *Vom Reiz der Sinne*. Weinheim: VCH. – 1990. – P. 25-45.
9. Sweetser, E. From etymology to pragmatics // *Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: CUP, 1990. – P. 67-79.
10. Viberg A. The verbs of perception: a typological study // Butterworth et al. (eds), *Explanations for language universals*. – Berlin: Mouton Publishers, 1984. – P.123-16211.
Wilkins, D. Thinking with your ears: verbs of sensation and cognition // ms. Nijmegen. – 1996. – P. 103-112.

Статья поступила в редакцию 21.03.2006 г.

□

УДК 81'373.2

О. П. Димирова

ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НАЗВАНИЙ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Литературоведение и стилистика последних десятилетий достаточно активно и успешно занимаются изучением и анализом тех или иных групп собственных имен. Хорошим импульсом для разработки фундаментальных вопросов ономастики послужили многочисленные исследования лингвистов, результаты которых были освещены на международном конгрессе в 1984г. Однако проблема имен собственных, используемых в названиях художественных текстов, не нашла достаточно полного отражения в лингвистике.

По мнению И.В. Арнольд, название представляет собой одну из «сильных позиций» текста и является «эффективным средством задержать внимание читателя на важных по смыслу моментах и комбинаторных приращениях смысла» [1, с. 69].

Название художественного произведения любого жанра, как отмечает О.И. Фонякова, — самый актуальный его признак, «это словесный комплекс, значение которого имплицитно проецируется на содержание всех текстовых уровней его частей, на его общую, сквозную идею» [10, с. 63]. Заголовочные существительные либо их синонимы и семантически связанные с ними слова входят в текстовую структуру произведения. Их положение в структуре текста позиционно не закреплено, но если они занимают место в «сильных позициях» текста, то усиливается их значимость как организующих элементов текста.

Интерес к семантике и функциональным особенностям заглавий художественных текстов в последние годы связан со становлением лингвистики текста и литературной семантики как самостоятельных дисциплин. В научной литературе отражена степень исследования данной проблемы, рассматриваются вопросы типологии, актуальности, функциональных особенностей названий текстов с учетом их жанровой специфики (Ю.А. Карпенко, В.А. Кухаренко, М.Н. Кожина, О.И. Фонякова и др.)

Как считает О.И. Фонякова, заглавие — это особая разновидность имени собственного в художественном произведении, без которой литературное произведе-